

Мақала туралы мәлімет / Содержание

«ЖАСТАР ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ: БҮГІНІ МЕН БОЛАШАҒЫ» жас ғалымдардың халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдар жинағы

Сборник материалов Международной научно-практической конференции молодых ученых «МОЛОДЕЖЬ И НАУКА: НАСТОЯЩЕЕ И БУДУЩЕЕ»

The collection of materials from the International Scientific and Practical Conference of Young Scientists «YOUTH AND SCIENCE: PRESENT AND FUTURE»

Жинақ	IV, Атырау, 8/04/2026, 2026 ж.
ISBN	978-601-262-638-4
Секция	СЕКЦИЯ IV. ЭКОНОМИКА ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҒЫЛЫМДАРЫ / ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ Секция IV.I. Тұрақты даму жағдайында экономика, қаржы және менеджмент салаларының цифрлық трансформациясы / Цифровая трансформация сфер экономики, финансов и менеджмента в условиях устойчивого развития
Жинақтағы рет нөмірі	№ 004
Мазмұндағы беті	16
Жарияланған беттері	16-24
Автор(лар)	Әділбаева Назерке Шалқарқызы
Мақала атауы	КРИПТОВАЛЮТАНЫҢ ТАРАЛУЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚАРЖЫ САЯСАТЫНА ЫҚПАЛЫ
Мазмұндағы жазылуы	Әділбаева Н.Ш., Сулейменова Г.Н. КРИПТОВАЛЮТАНЫҢ ТАРАЛУЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚАРЖЫ САЯСАТЫНА ЫҚПАЛЫ

Ескерту: бет нөмірлері жинақтың соңындағы «МАЗМҰНЫ» бөліміндегі жарияланған беттерге сәйкес берілді.

«КРИПТОВАЛЮТАНЫҢ ТАРАЛУЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚАРЖЫ САЯСАТЫНА ЫҚПАЛЫ»

Әділбаева Назерке Шалқарқызы

nazerke.adilbaeva0505@gmail.com

«Қаржы және аналитика» білім бағдарламасының 4 курс студенті

Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қаласы, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі, –э.ғ.к., қауымдастырылған профессор Сулейменова Г.Н.

Цифрлық экономика ғасырында жаңа төлем құралдарының, соның ішінде криптовалютаның пайда болуы қаржы жүйесіне түбегейлі өзгерістер енгізді. Ақша деген ұғым тек қағаз не металл емес, енді ол код, алгоритм, желі арқылы басқарылатын виртуалды құралға айналды. Криптовалюта – осы өзгерістің басты символына айналды. Бұл тарауда біз криптовалютаның мәнін, оны жүзеге асыратын блокчейн технологиясын және әлем бойынша криптовалютаның даму жолын қарастырамыз.

Криптовалюта — бұл цифрлық немесе виртуалды валюта түрі, ол транзакцияларды қауіпсіз жүргізу және жаңа бірліктерді құру үшін криптографияға (шифрлау ғылымы) негізделген. Ең басты ерекшелігі — бұл валюта орталықтандырылмаған, яғни оны бір орталық банк немесе үкімет бақыламайды. Оның орнына криптовалюталар таратылған желі (peer-to-peer) арқылы жұмыс істейді және барлық транзакциялар блокчейн деп аталатын ашық журналда тіркеледі.

Криптовалюта атауы «cryptography» (шифрлау) және «currency» (валюта) сөздерінен құралған. Ол транзакциялардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін күрделі математикалық алгоритмдер мен шифрлау технологияларын пайдаланады. Ең алғашқы әрі ең танымал криптовалюта – Bitcoin, ол 2009 жылы белгісіз адам немесе адамдар тобы Сатоши Накамото атымен жариялаған. Bitcoin-нің басты мақсаты – қаржы жүйесін орталықсыздандыру және адамдардың банктерге тәуелділігін азайту болды.

Криптовалюталарда физикалық тасымалдау немесе нақты көрініс болмайды – олар тек желі ішінде ғана өмір сүреді. Олар электронды әмияндарда (wallet) сақталады және интернет арқылы кез келген жерден қолдануға болады.

Криптовалютаның негізгі тірегі – блокчейн (Blockchain) технологиясы. Бұл — деректерді сақтау мен қорғаудың революциялық әдісі. Блокчейн – ақпараттардың тізбекті түрде жазылып отыратын, орталықтандырылмаған және өзгерту мүмкін емес мәліметтер базасы. Әрбір жазба блок деп аталады және бұл блоктар бір-бірімен хронологиялық ретпен жалғасып отырады — сондықтан да «блоктар тізбегі» деген мағынада.

Блокчейннің басты артықшылықтары:

Транспаренттілік (ашықтық) – кез келген адам транзакция тарихын көре алады;

Қауіпсіздік – әрбір блок криптографиялық түрде қорғалған;

Орталықсыздандырылған жүйе – мәліметтер бір орталықта сақталмайды, желінің барлық қатысушыларына таратылады;

Өзгерту мүмкін еместігі – блокчейнге енген мәліметтерді кейін өзгерту мүмкін емес немесе өте қиын.

Мысалы, Bitcoin жүйесінде блокчейн барлық транзакцияларды жазатын ашық кітап сияқты жұмыс істейді. Бұл технология банктік жүйелерге, логистикаға, медицинаға және басқа да көптеген салаларға еніп жатыр.

Цифрлық активтерге деген қызығушылық пен сұраныстың артуы криптовалюталарды жаһандық деңгейде қаржы нарығының ажырамас бөлігіне айналдырды. Бүгінгі таңда криптовалюталар тек энтузиастар мен инвесторлардың ғана емес, сонымен бірге банктердің, трансұлттық корпорациялардың, үкіметтердің назарын аударуда. Бұл тарауда біз қазіргі кезде кеңінен қолданылатын криптовалюталарға шолу жасап, нарықтағы басты трендтерді және криптовалютаның нақты қолдану салаларын қарастырамыз.

Қазіргі таңда криптовалюта нарығында мыңдаған түрлі токендер мен монеталар бар. Алайда олардың бәрі бірдей кең қолданыста емес. Нарықтық капитализация, транзакция көлемі, пайдаланушылар саны сияқты көрсеткіштерге сүйене отырып, мыналар ең танымал әрі кең таралған криптовалюталар ретінде танылды:

- Bitcoin (BTC) – әлемдегі алғашқы және ең құнды криптовалюта. Ол "цифрлық алтын" деп те аталады және көбіне құн сақтау құралы ретінде қолданылады. Көптеген мемлекеттерде Bitcoin заңды түрде инвестициялық актив ретінде танылады.

- Ethereum (ETH) – екінші орындағы криптовалюта. Ол смарт-келісімшарттарға негізделген децентрализованған қолданбалар жасауға мүмкіндік береді. Ethereum – NFT, DeFi және Web3 экожүйелерінің негізі.

- Tether (USDT), USD Coin (USDC) – бұл стейблкоиндар. Олар нақты доллармен қамтамасыз етілген және криптовалютаның құбылмалы табиғатына қарсы тұрақтылық ұсынады. Қолданушылар оларды халықаралық төлемдер мен активтерді сақтау үшін жиі пайдаланады.

- Binance Coin (BNB) – Binance биржасының ресми токени. Комиссияларды төлеу, жобаларға инвестиция салу және биржалық қызметтерде кеңінен қолданылады.

- Ripple (XRP) – трансшекаралық төлемдерге арналған криптовалюта. Ол банктер мен қаржы институттары арасында тез әрі арзан ақша аударымдарын жасауға бағытталған.

Соңғы жылдары криптовалюта нарығы бірнеше маңызды трендтерді бастан өткеруде:

1. DeFi (Decentralized Finance) – орталықсыздандырылған қаржы

DeFi жобалары дәстүрлі банктік қызметтерді (несие, сақтандыру, депозит, айырбастау) блокчейн арқылы ұсынуға мүмкіндік береді. Ethereum желісі бұл трендтің негізгі орталығы болды. DeFi арқылы адамдар делдалсыз несие алып, пайызға депозитке сала алады.

2. NFT (Non-Fungible Token) – бірегей цифрлық активтер

NFT өнер, ойын, музыка, мүлік және коллекциялық заттарды цифрлық түрде сату мен иелену тәсілін өзгертті. Бұл салада Ethereum мен Solana желілері жиі қолданылады.

3. Web3 және DAO – жаңа интернет дәуірі

Web3 – интернеттің орталықсыздандырылған болашағы. Онда қолданушылар деректерін өздері басқарып, түрлі платформаларда толыққанды иелік етеді. DAO (Decentralized Autonomous Organization) – блокчейн негізінде автоматтандырылған басқару ұйымдары.

4. Криптовалюта мен блокчейннің институционализациясы

Көптеген ірі компаниялар (Tesla, MicroStrategy, PayPal, Mastercard) криптовалютаға инвестиция салып, төлем құралы ретінде қабылдауға кірісті. Кейбір мемлекеттер (мысалы, Сальвадор) Bitcoin-ді заңды төлем құралы ретінде таныды.

5. CBDC (Central Bank Digital Currency) – орталық банктердің цифрлық валюталары

Қытай (цифрлық юань), Еуропа (цифрлық еуро), АҚШ (цифрлық доллар) сынды елдер өздерінің орталықтандырылған цифрлық валюталарын енгізуге дайындалып жатыр. Бұл – криптовалютаға деген жаһандық қызығушылықтың дәлелі

Криптовалюта бүгінгі таңда тек биржалық сауда немесе спекуляция құралы емес. Ол нақты өмірде түрлі салаларда қолданылады:

1. Сауда және төлем

Көптеген онлайн-дүкендер мен сервистер (мысалы, Overstock, Newegg, Shopify, PayPal) криптовалютаны төлем ретінде қабылдай бастады. Сонымен қатар, Visa және Mastercard карталары арқылы крипто әмияндармен байланысып, криптовалютамен дүкендерде төлеу мүмкіндігі бар.

2. Инвестиция және актив сақтау

Криптовалюта – жоғары табыс әкелуі мүмкін инвестициялық құрал. Инвесторлар Bitcoin және Ethereum-ды «сандық алтын» ретінде қарастырады. Сонымен қатар, криптовалюта портфелін әртараптандыру үшін пайдаланылады.

3. Халықаралық аударымдар

Криптовалюта арқылы шекаралық төлемдер бірнеше секунд ішінде, аз комиссиямен жүзеге асырылады. Бұл мигранттар, фрилансерлер мен халықаралық компаниялар үшін өте тиімді. Ripple және Stellar жүйелері осы саланы дамытуда алда келеді.

4. Фриланс және онлайн жұмыс

Upwork, Freelancer сияқты платформалар арқылы жұмыс істейтін мамандар криптовалютамен ақы алады. Бұл – әсіресе дамушы елдердегі банк жүйесі дамымаған өңірлер үшін ыңғайлы шешім.

5. Қайырымдылық және донорлық жүйелер

Криптовалюта арқылы анонимді және ашық түрде қайырымдылық жасау трендке айналып келеді. UNICEF, Red Cross сияқты халықаралық ұйымдар крипто-донорлық қабылдай бастады.

6. Ойын индустриясы және метаверс

Play-to-Earn ойындарда (Axie Infinity, The Sandbox) криптовалюталар ойнау арқылы табыс табуға мүмкіндік береді. Бұл салада NFT және метаверс тұжырымдамалары тығыз байланысты.

Криптовалюта – болашақтың қаржы жүйесіне апарар көпір. Ол тек инвестиция немесе технологиялық тренд қана емес, сонымен қатар бүкіл әлемдік экономиканың құрылымын қайта қалыптастырушы күшке айналууда. Қазіргі қолдану салалары мен таралу ауқымына қарап, криптовалюта жүйесі алдағы онжылдықта күнделікті өмірдің ажырамас бөлігіне айналатынына сенім артуға болады.

Қазақстанда криптовалюта нарығы соңғы жылдары едәуір қарқын алып, жаңа даму кезеңіне өтті. Әлемдегі криптовалютаға деген қызығушылықтың артуы елде де өз ықпалын тигізді. Әсіресе, 2020 жылдан кейін цифрлық активтерге деген сұраныс өсе бастады. Қазақстан өзінің географиялық орналасуы, энергетикалық ресурстарға бай болуы және цифрлық технологияларды дамытуға деген ұмтылысы арқылы криптовалюта нарығында белгілі бір орын алуға тырысуда. Елде майнинг, криптобиржалар ашу, сондай-ақ блокчейн технологияларын енгізу бағытында белсенді жұмыстар жүргізіліп жатыр.

Қазақстан криптовалюта нарығын реттеу үшін арнайы заңнамалық база қалыптастырған ТМД елдерінің бірі болып табылады. 2020 жылы қабылданған «Цифрлық активтер туралы» Заң криптовалютаға қатысты негізгі құқықтық нормаларды белгіледі. Бұл заңда криптовалютаның төлем құралы ретінде қолданылмайтыны нақты көрсетілген, яғни Қазақстанда биткоин немесе басқа криптовалютамен дүкеннен тауар сатып алу заң жүзінде мүмкін емес. Дегенмен, цифрлық активтерді инвестициялық мақсатта пайдалану, оларды сатып алу, сату және айырбастау заң аясында жүргізілуі мүмкін.

Сонымен қатар, криптовалюта майнингі заңды кәсіпкерлік қызмет ретінде танылады. 2022 жылы майнерлер үшін арнайы салық енгізілді: электр энергиясын тұтыну көлеміне байланысты майнинг компанияларына қосымша салық төлеу міндеттелді. Бұл қадам үкіметтің криптоиндустрияны көлеңкеден шығарып, оны ел экономикасына пайда әкелетін ресми секторға айналдыру мақсатының бір бөлігі болды.

Қазақстандағы криптовалюта нарығын дамытуда ең маңызды институттардың бірі — Астана Халықаралық Қаржы Орталығы (AIFC) болып табылады. 2018 жылы құрылған бұл орталық халықаралық қаржы хабы ретінде ғана емес, сонымен бірге жаңа цифрлық экономиканың қозғаушы күші ретінде де қызмет етеді. AIFC өз ішінде ағылшын құқығы негізінде жұмыс істейді, бұл оған халықаралық инвесторлар үшін тартымды жағдай жасауға мүмкіндік береді.

AIFC құрамындағы «Astana Financial Services Authority» (AFSA) агенттігі цифрлық активтермен байланысты қызметті лицензиялайды және реттейді. 2021 жылдан бастап AIFC аясында криптобиржаларға арнайы лицензиялар беру процесі басталды. Бұл лицензиялар биржаларға заңды түрде Қазақстан аумағында жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

AIFC криптовалюта нарығын дамыту арқылы елге шетелдік инвестиция тартуды, қаржы технологиялары саласында инновацияны қолдауды және Қазақстанды аймақтық қаржы және цифрлық технология орталығына айналдыруды көздейді. Сондай-ақ, AIFC блокчейн технологиясын дамыту мен заңнамалық тәжірибені жетілдіруде белсенді жұмыс атқаруда.

Қазақстан соңғы жылдары әлемдік криптоиндустрияда маңызды ойыншылардың біріне айналды. Әсіресе 2021 жылы Қытайда криптомайнингке тыйым салынғаннан кейін, көптеген майнинг компаниялары Қазақстанға көшіп келді. Бұған бірнеше негізгі факторлар әсер етті:

- электр энергиясының салыстырмалы түрде арзандығы,
- географиялық орналасу ерекшеліктері,
- үкімет тарапынан алғашында көрсетілген қолдау.

Қазақстан 2021 жылы әлемдегі ең ірі Bitcoin майнинг хабтарының біріне айналды, кей кезеңдерде жаһандық Bitcoin хэшрейтінің 18-20%-ына дейінгі үлесті иеленді. Бұл экономикалық тұрғыдан мемлекет үшін жаңа мүмкіндіктер ашты, мысалы:

- шетелдік инвестициялардың ағымы,
- инфрақұрылымды дамыту,
- жаңа жұмыс орындарының пайда болуы.

Дегенмен, майнинг индустриясының шапшаң дамуы бірқатар күрделі мәселелерді де тудырды. Ең басты проблема — энергетикалық дағдарыс болды. Электр қуатына сұраныс күрт артқандықтан, кейбір аймақтарда электр энергиясының тапшылығы орын алды. Бұл өз кезегінде билікті майнинг секторына қатаң шектеулер енгізуге итермеледі. 2022 жылдан бастап үкімет майнерлерге арналған арнайы салық енгізіп, заңды майнинг компаниялары мен “көлеңкелі” майнерлерді (рұқсатсыз жұмыс істейтіндерді) бөлу үшін жаңа ережелер шығарды.

Криптовиржалар тақырыбына келсек, Қазақстан өз территориясында криптобиржа қызметін реттеу бойынша да алға шықты. 2022 жылы ел үкіметі Astana International Financial Centre (AIFC) алаңында тіркелген криптобиржаларға заңды түрде жұмыс істеуге мүмкіндік берді. AIFC-те арнайы лицензияланған криптобиржалар ашылып, халық пен компанияларға криптовалюта сатып алу, сату және айырбастау қызметтері ұсыныла бастады. Олардың ішінде:

- Binance Kazakhstan,
- Biteeu,
- АТАІХ сияқты платформалар бар.

Қазақстан үкіметі криптобиржаларды заңдастырып қана қоймай, олардан транзакцияларды ашық жүргізуді, салықтарды төлеуді талап етті. Бұл қадам криптоэкономиканы заңдастырып, “сұр” нарықтың үлесін азайтуды көздеді.

Алайда қазіргі кезде Қазақстанда криптоактивтерді толыққанды төлем құралы ретінде қолдануға заңмен тыйым салынған. Яғни, криптовалютаны тек инвестициялық немесе айырбастау мақсатында ғана пайдалануға болады. Сонымен бірге, Қазақстан Ұлттық Банкі цифрлық теңге жобасын (CBDC — Central Bank Digital Currency) іске қосу арқылы мемлекеттік деңгейде сандық экономикаға көшуді жоспарлап отыр.

Криптовалютаның дамуы әлемдегі көптеген елдердің, соның ішінде Қазақстанның да қаржы саясатына өз ықпалын тигізуде. Цифрлық активтердің таралуы классикалық қаржы жүйелерінің жұмыс істеу ережелеріне, ақша айналымына, банктік қызметтерге, салық жинау механизмдеріне және қаржылық қауіпсіздік шараларына жаңа талаптар қойып отыр. Қазақстан үкіметі криптовалюта нарығын бақылауға және оның ел экономикасына ықпалын тиімді түрде басқаруға тырысып келеді.

Криптовалютаның кеңінен таралуы Қазақстандағы дәстүрлі ақша айналымына белгілі бір өзгерістер енгізе бастады. Ең алдымен, криптовалюта арқылы жасалатын транзакциялар классикалық банк жүйесінің қатысуынсыз орындалады. Бұл банктердің негізгі қызметтерінің бірі — ақша аударымдары мен төлемдерді жүргізу саласына бәсекелестік туғызады.

Кейбір азаматтар халықаралық аударымдарды немесе ірі көлемдегі төлемдерді жүргізу кезінде дәстүрлі банктердің орнына криптовалюталарды пайдалана бастады. Бұл үрдіс банк жүйесінің табысына әсер етуі мүмкін, себебі банк қызметтері үшін алынатын комиссиялық алымдар қысқарады.

Сонымен қатар, егер криптовалютамен төлемдер кеңінен таралса, ұлттық валюта — теңгенің сұранысына да қысым түсу қаупі бар. Мұндай жағдайда ақша массасының бір бөлігі «көрінбейтін» айналымға ауысады, ал бұл монетарлық саясатты жүргізуді қиындатуы мүмкін.

Алайда Қазақстан үкіметі криптовалютаны ұлттық валютаға тікелей бәсекелес емес, керісінше инвестициялық құрал ретінде қарастырады. Сондықтан криптовалютаның төлем құралы ретінде емес, актив ретінде пайдаланылуы банк жүйесіне тікелей қатты қысым жасаудан сақтайды.

Криптовалюта нарығының ерекшеліктері қаржылық қауіпсіздік мәселелерін алдыңғы орынға шығарады. Цифрлық активтердің анонимділігі, олардың шекаралардан тәуелсіздігі және орталықсыздандырылған сипаты алаяқтық әрекеттерге, қаржы қылмыстарына және капиталдың бақылаусыз кетуіне жағдай жасай алады.

Қазақстан үкіметі криптовалюта нарығының дамуын қолдай отырып, оның тәуекелдерін де басқаруға тырысуда. Осы мақсатта бірнеше маңызды реттеу шаралары қабылданды:

- Лицензиялау: AIFC шеңберінде криптобиржалар мен криптооператорлар арнайы лицензия алуы қажет. Бұл олардың заңды түрде жұмыс істеуін және клиенттердің құқықтарының қорғалуын қамтамасыз етеді.

- KYC (Know Your Customer) және AML (Anti-Money Laundering) талаптары: Криптовиржалар пайдаланушыларды тіркеу кезінде жеке деректерін жинап, оларды сәйкестендіруге міндетті. Бұл қаражатты жылыстатуға қарсы күресу мақсатында енгізілген.

- Ақпараттық қауіпсіздік: Майнинг фермалары мен криптобиржалар өздерінің ақпараттық жүйелерінің қорғалуын қамтамасыз етуге міндетті.

Дегенмен криптовалюта нарығындағы реттеу әлі де көптеген сұрақтарды ашық күйде қалдырады. Мысалы, орталықтандырылмаған қаржы жүйелері (DeFi) немесе NFT активтері сияқты жаңа құбылыстарды бақылау және реттеу механизмдері әлі толық әзірленген жоқ.

Қазақстан Ұлттық Банкі де цифрлық экономикадағы трендтерден тыс қалмай, цифрлық теңге жобасын (CBDC — Central Bank Digital Currency) қолға алды. Цифрлық теңге — бұл Ұлттық Банк шығаратын мемлекеттік цифрлық валюта, ол кәдімгі қолма-қол ақша мен банктік шоттардағы теңгеге қосымша ретінде ұсынылады.

2021 жылы Қазақстан Ұлттық Банкі цифрлық теңге енгізу мүмкіндігін зерттеуді бастады. 2022 жылы пилоттық жобалар іске асырылды, ал 2023 жылы цифрлық теңгенің негізгі платформасы іске қосылды. Бұл жоба криптовалютаға балама ретінде ұсынылуда, бірақ айырмашылығы — цифрлық теңге толықтай мемлекет бақылауында болады және оның құны ұлттық валютаға тең.

Мемлекеттің цифрлық теңгеге көшуі бірнеше мақсатты көздейді:

- Ақша айналымының тиімділігін арттыру;
- Төлем жүйелерін заманауи ету;
- Қаражаттың заңсыз айналымына қарсы күресу;
- Әлеуметтік төлемдерді тікелей азаматтардың цифрлық әмияндарына аудару мүмкіндігін жасау.

Цифрлық теңге енгізу арқылы Қазақстан өз ішіндегі төлем нарығын ұлттық деңгейде қорғауды көздейді, ал криптовалюталар болса жеке тұлғалардың инвестициялық портфелінің бір бөлігі ретінде дамуын жалғастыра береді.

Мемлекет криптовалютаға қарсы емес, бірақ оны ұлттық валютаға бәсекелес ретінде емес, параллель актив түрінде қарастырады. Сонымен бірге цифрлық теңгені енгізу арқылы криптовалюталардың тәуекелдерін азайтып, халық үшін қауіпсіз және бақыланатын цифрлық төлем құралын ұсынуға тырысуда.

Криптовалюта нарығы бүгінгі таңда қаржы әлеміндегі ең қызықты, әрі ең даулы салалардың бірі саналады. Бір жағынан, ол жаңа мүмкіндіктер мен инновациялық шешімдер ұсынса, екінші жағынан, көптеген тәуекелдер мен қиындықтарды да ала келеді. Қазақстан үшін де криптовалюта нарығының дамуы жаңа перспективалармен қатар, күрделі қауіптерді туындатып отыр. Сондықтан криптовалютаға қатысты негізгі тәуекелдерді, реттеу мәселелерін, еліміз үшін пайдасы мен қатерлерін және болашақтағы криптовалюта мен дәстүрлі валюта арасындағы тепе-теңдікті жан-жақты қарастыру өте маңызды.

Криптовалюта нарығының ең басты ерекшелігі — оның жоғары құбылмалылығы. Биткоин немесе Эфириум сияқты ең танымал криптовалюталардың бағасы бірнеше күн, тіпті бірнеше сағат ішінде жүздеген пайызға өзгеруі мүмкін. Мұндай тұрақсыздық инвесторлар үшін үлкен табыс көзі болуы мүмкін, бірақ дәл осындай құбылмалылық оларды аса қауіпті инвестициялық құралға да айналдырады.

Құбылмалы бағалардың себептері:

- Нарықтың реттелмеуі;
- Инвесторлардың эмоциясына тәуелділік;
- Ірі ойыншылардың (whales) нарықты манипуляциялауы;
- Халықаралық жаңалықтар мен заңнамалық өзгерістердің ықпалы.

Бұдан бөлек, қаржы алаяқтығы криптовалюта нарығында өте кең таралған құбылыс. Соңғы жылдары Қазақстанда және әлем бойынша түрлі “пирамидалар”, “инвестициялық жобалар” немесе “ICO” (Initial Coin Offering) атауымен халықтан ақша жинап, кейін жоғалып кеткен алаяқтар көбейді.

Қазақстанда орын алған мысалдар:

- “Finiko”, “Questra World” сияқты схемалар мыңдаған адамның қаржылық шығынға ұшырауына себеп болды;

- Әлеуметтік желілер арқылы фейк криптоинвестиция жобаларын ұсынатын алаяқтар саны артты.

Қаржы алаяқтығы тек жеке тұлғаларға зиян келтіріп қана қоймайды, ол жалпы қаржы жүйесіне деген сенімді төмендетеді.

Криптовалюта нарығын реттеу — әлемнің барлық елдері үшін үлкен қиындық тудырып отырған мәселе. Оның негізгі себебі — криптовалюталардың орталықсыздандырылған сипаты. Яғни оларды шығаратын немесе басқаратын нақты бір орган жоқ. Бұл дәстүрлі қаржы нарығының қағидаларына қайшы келеді.

Реттеу қиындықтарының негізгі аспектілері:

- Анонимділік: Көптеген криптовалюталар пайдаланушылардың жеке басын толық ашпай-ақ транзакция жүргізуге мүмкіндік береді. Бұл заңсыз әрекеттердің көбеюіне жол ашады.

- Шекарааралық сипат: Криптовалюта операциялары ұлттық шекараларға тәуелді емес, сондықтан ұлттық заңнамамен бақылау жасау қиын.

- Технологиялық жылдамдық: Блокчейн және DeFi сияқты жаңа технологиялар өте жылдам дамып келеді, ал заңдар оларды реттеуде артта қалып жатыр.

- Жаңа активтер түрлері: NFT, стейблкоиндар (мысалы, USDT, USDC) сияқты жаңа цифрлық активтерге қандай құқықтық статус беру керек екені әлі нақты шешілмеген.

Қазақстан үкіметі криптобиржаларды лицензиялау, майнерлерді тіркеу сияқты қадамдар жасаса да, толыққанды кешенді реттеу жүйесі әлі қалыптасу үстінде. Бұл алдағы жылдары басты міндеттердің бірі болады.

Криптовалюта нарығы Қазақстан үшін бір мезетте үлкен мүмкіндіктер мен айтарлықтай қауіптер туындатады.

Мүмкіндіктер:

- Экономикалық әртараптандыру: Криптоиндустрияның дамуы мұнай мен газдан тәуелділікті азайтып, жаңа табыс көздерін аша алады.

- Шетелдік инвестициялар тарту: AIFC арқылы криптобиржаларды заңды түрде тарту арқылы Қазақстан аймақтық қаржы орталығына айнала алады.

- Жаңа жұмыс орындарын ашу: Майнинг фермалары, блокчейн жобалары, IT-компаниялар арқылы жаңа жұмыс орындары құрылуы мүмкін.

- Технологиялық инновациялар: Блокчейн технологиялары мемлекеттік секторға да еніп, мысалы, жер тіркеу, дауыс беру сияқты салаларда қолданылуы мүмкін.

Қауіптер:

- Электр энергиясының тапшылығы: Майнинг саласының шектен тыс дамуы елдің энергетикалық балансын бұзады.

- Экономикалық тұрақсыздық: Криптовалюта нарығының құлдырауы халықтың қаржылық шығынына және экономикалық қиындықтарға әкелуі мүмкін.

- Қаржы қылмыстарының өсуі: Жаңа қаржы құралдары арқылы алаяқтық пен қаражатты жылыстату жағдайлары көбейіп кетуі мүмкін.

- Ұлттық валютаға қысым: Криптовалюталардың тым көп қолданылуы теңгенің тұрақтылығына зиян келтіруі мүмкін.

Қазақстанның алдында тұрған міндет — осы мүмкіндіктерді барынша пайдалану, бірақ қауіптерді азайту үшін тиімді реттеу тетіктерін қалыптастыру.

Криптовалюта мен дәстүрлі валюта арасындағы қарым-қатынас болашақта қандай болатыны — бүгінгі күні ең маңызды сұрақтардың бірі. Сарапшылардың пікірінше, криптовалюта ұлттық валюталарды толықтай алмастырмайды. Оның орнына екі жүйе бір-бірін толықтырып өмір сүреді.

Болашақтағы тепе-теңдіктің мүмкін модельдері:

- Криптовалюта — инвестициялық актив: Көп елдер криптовалюталарды акциялар немесе алтын сияқты инвестициялық құрал ретінде қарастырады. Қазақстан да осы бағытты ұстанып отыр.

- Дәстүрлі валюта — негізгі төлем құралы: Күнделікті сауда, жалақы төлеу сияқты экономиканың негізгі салаларында теңге сияқты ұлттық валюталар басым болады.
- Цифрлық теңге мен криптовалюта үйлесімі: Цифрлық теңге енгізілуі арқылы азаматтар заманауи төлем құралдарына ие болады, ал криптовалюталар шет елге ақша аудару, инвестиция салу сияқты салаларда қолданылады.
- Реттеудің күшеюі: Болашақта криптовалюта нарығына арналған заңдар қатая түседі. Бұл нарықтағы тұрақтылықты арттыруға көмектеседі.

Қорытындылай келе, криптовалюта мен дәстүрлі валюта арасындағы тепе-теңдік әлемдік және ұлттық деңгейде тиімді басқарылса, экономикаға үлкен пайда әкелуі мүмкін. Ал егер бақылаусыз қалдырылса, ол қаржы тұрақтылығына қауіп төндіруі мүмкін.

Жүргізілген зерттеу нәтижесінде криптовалюта нарығының Қазақстандағы дамуы қарқынды және өзекті құбылыс екені анықталды. Елде цифрлық активтерге деген қызығушылық жылдан жылға артып келеді. Әсіресе «Астана Халықаралық Қаржы Орталығының» (AIFC) негізінде құрылған құқықтық база Қазақстанға криптовалюта нарығын реттеудің алдыңғы қатарлы үлгісін қалыптастыруға мүмкіндік берді. Майнинг индустриясы да елдің экономикасында айтарлықтай орын алды: Қазақстан біраз уақыт бойы әлемде биткоин майнингі көлемі бойынша алғашқы үштікке кірген еді.

Алайда зерттеу барысында криптовалюта нарығы көптеген қауіптер мен тәуекелдерге толы екені де белгілі болды. Құбылмалы бағалар, қаржы алаяқтығы, энергия ресурстарына жоғары сұраныс, және реттеу қиындықтары сияқты мәселелер Қазақстанның экономикалық және қаржылық қауіпсіздігіне тікелей әсер етеді.

Жалпы, Қазақстан криптовалюта нарығының мүмкіндіктерін тиімді пайдалана отырып, қауіптерді барынша азайтуға бағытталған саясат жүргізуде. Дегенмен толыққанды тұрақты және қауіпсіз экожүйе қалыптастыру үшін әлі де көптеген жұмыстар қажет.

Қазақстандағы криптовалютаның болашағына болжам

Алдағы жылдары Қазақстандағы криптовалюта нарығының дамуы бірнеше негізгі бағытта өрбуі мүмкін:

1. Заңнамалық реттеудің жетілдірілуі.

Қазақстан үкіметі криптовалюталарға қатысты заңнаманы әрі қарай толықтырып, нақты талаптар мен ережелер енгізуі мүмкін. Әсіресе криптоактивтерді салық салу, қаржы алаяқтығына қарсы іс-қимыл және пайдаланушылардың құқықтарын қорғау салаларында қатаң реттеу қажет болады.

2. Цифрлық теңгенің (CBDC) кеңінен қолданылуы.

Цифрлық теңге жобасының табысты іске асуы ұлттық валютаға деген сенімді арттырып, криптовалюталарға деген қажеттілікті белгілі бір дәрежеде төмендетуі мүмкін. Цифрлық теңге мемлекеттік төлем жүйелерінің негізін заманауи деңгейге көтереді.

3. Майнинг индустриясының қайта құрылуы.

Электр энергиясына деген сұранысты басқару мақсатында майнинг компаниялары үшін «жасыл энергетикаға» көшу талабы қойылуы мүмкін. Бұл экологиялық қауіптерді азайтып, тұрақты даму қағидаларын нығайтады.

4. Инвесторлар базасының кеңеюі.

Халық арасында қаржылық сауаттылықтың артуымен бірге, криптовалютаға инвестиция салатын жеке және институционалды инвесторлар саны көбейеді.

5. Аймақтық қаржы орталығына айналу мүмкіндігі.

AIFC алаңы арқылы Қазақстан Орталық Азиядағы цифрлық қаржы мен блокчейн технологияларының хабы болуға ұмтылады.

Сонымен қатар, әлемдік қаржы нарықтарындағы өзгерістер, халықаралық реттеуші органдардың талаптары және технологиялардың дамуы Қазақстандағы криптовалюта нарығына тікелей әсер ететін болады.

Қазақстанда криптовалюта нарығының тұрақты дамуын қамтамасыз ету үшін келесі ұсыныстар мен шешімдерді іске асыру қажет:

1. Заңнамалық базаны жетілдіру.

Криптовалютаға қатысты нақты әрі толық құқықтық база әзірлеу қажет. Бұл салада лицензиялау, КҮС және AML талаптарын қатаң сақтай отырып, әділ әрі айқын ережелер орнату маңызды.

2. Қаржылық сауаттылықты арттыру.

Халық арасында криптовалюта, блокчейн технологиясы және қаржылық тәуекелдер туралы білім беру бағдарламаларын дамыту қажет. Бұл қаржы алаяқтығымен күресуде маңызды құрал болмақ.

3. Тұрақты энергетика саясатын дамыту.

Майнинг саласын тұрақты энергетика көздеріне көшіру үшін арнайы ынталандыру бағдарламаларын енгізу керек. Бұл энергетикалық жүйеге түсетін қысымды азайтады және экологиялық тепе-теңдікті сақтауға мүмкіндік береді.

4. Инновацияларды қолдау.

Блокчейн технологиялары негізінде стартаптар мен IT-жобаларды дамыту үшін арнайы гранттық бағдарламалар және акселераторлар құру ұсынылады.

5. Халықаралық ынтымақтастықты кеңейту.

Қазақстан халықаралық қаржы ұйымдарымен, криптобиржалармен және блокчейн қауымдастықтарымен тығыз серіктестік орнатуы тиіс. Бұл жаһандық тәжірибені қабылдауға және ұлттық нарықты халықаралық стандарттарға сай дамытуға мүмкіндік береді.

6. Қаржылық қауіпсіздікті нығайту.

Киберқауіпсіздік жүйелерін жетілдіріп, криптобиржалар мен майнинг компанияларының ақпараттық қауіпсіздігін бақылауды күшейту керек.

Криптовалюта нарығы — Қазақстан үшін үлкен әлеует пен жауапкершілік жүктейтін сала. Дұрыс саясат пен стратегиялық шешімдер қабылданса, еліміз криптоэкономиканың дамуында аймақтық көшбасшылардың біріне айнала алады. Алайда бұл үшін қауіптерді дұрыс басқару, халықтың сенімін арттыру және тұрақты әрі әділ нарықтық ортаны қалыптастыру қажет.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Цифрлық активтер туралы» заңы. – Астана, 2023.
2. Қазақстан Ұлттық Банкі. Криптовалюта және блокчейн туралы ресми түсіндірмелер. – <https://nationalbank.kz>
3. Астана Халықаралық Қаржы Орталығы (AIFC) ресми сайты. – <https://aifc.kz>
4. Sputnik Қазақстан. «Ұлттық банк криптовалютаға тыйым салғысы келеді». 2018. [<https://sputnik.kz/20180214/4601436.html>](<https://sputnik.kz/20180214/4601436.htm>)
5. Tengrinews.kz. «Қазақстанда майнерлерге қатысты жаңа талап енгізіледі». – 2022. https://kaz.tengrinews.kz/kazakhstan_news/kazakstanda-maynerlerge-katyystyi-jana-talap-engzled-343969/
6. Kursiv Media. «МТЖ криптобиржа ретінде тіркелді». – 2023. <https://kz.kursiv.media/kk/2023-10-09/mtzh-kriptobirzha>
7. Inform.kz. «1 млн-нан астам қазақстандық криптовалюта саудасымен айналысады». – 2023. https://kaz.inform.kz/news/1-mln-nan-astam-kazakstandyk-kriptoalyuta-saudasy-men-aynalysady_a4025302
8. CoinDesk. «Kazakhstan’s Growing Role in Global Crypto Mining». – 2022. <https://www.coindesk.com>
9. Chainalysis. Crypto Adoption Index by Country – 2023 Edition. <https://www.chainalysis.com>
10. Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>